РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Екатерина Анастасова, Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – Българска академия на науките

за дисертационния труд на

Милена Валериева Давидова-Попчовска

ЖЕНСКИЯТ ТАНЦ В АРАБСКАТА ТРАДИЦИОННА КУЛТУРА: СРАВНИТЕЛНО ИЗСЛЕДВАНЕ ВЪРХУ ПРИМЕРИ ОТ ЕГИПЕТ И МАРОКО

за придобиване на образователна и научна степен „доктор"

Научна област: 2. Хуманитарни науки
Професионално направление: 2.1. Филология
Специалност: 05.04.06. Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Арабско обществознание)

Катедра по арабистика и семитология
Факултет по класически и нови филологии
СУ „Св. Климент Охридски"

Дисертационният труд на Милена Давидова-Попчовска "Женският танц в арабската традиционна култура: сравнително изследване върху примери от Египет и Мароко" интригува в няколко посоки. Преди всичко с обекта на изследване – танцът, културен феномен, водещ началото си от зората на човешката цивилизация, обединяващ културни, социални и gender традиции, е една сложна за „научно артикулиране" проблематика. На второ място – с ареала на изследване: отдалечения и разнообразен арабски свят, при това в два различни (исторически и културно) региона (Египет и Мароко).

Подобно предизвикателство предполага специална квалификация и интереси, свързани с арабската култура и танцово изкуство, които авторката без съмнение притежава. Милена Давидова-Попчовска е специалист арабист, с дългогодишен интерес към арабския свят и източния танц (който опознава и като свободен слушател в Университета „Мануба" в Република Тунис), работила като преводач и диктор на арабски език. Тя е и основател на школа за близкоизточни танци „Алима", хореограф, изпълнител и лектор по арабско танцово изкуство у нас и в чужбина (СУ „Св. Климент Охридски, НБУ, ВТУ „Свв. Кирил и Методий", South Western University,

Georgetown, Texas, USA). Този background позволява на докторантката не само да си постави високи цели, но и, в рамките на редовна докторантура под ръководството на доц. д-р Симеон Евстатиев, да напише един актуален интердисциплинарен труд, необичаен за българското изследователско пространство.

Дисертационният труд се състои от 197 страници - увод, три глави и заключение, приложения (26 с.) и библиография (104 заглавия, видео и интернет материали).

В Увода (4 – 10) авторката формулира ролята на танца в историята, празничността и ежедневието на Близкия Изток и Северна Африка, сложните процеси на взаимовлияние между Запада и Изтока в контекста на диадата „динамика – консерватизъм", съответно в Египет и Мароко, през призмата на мюсюлманския социум и особеностите на „женската" култура в него. Тук са представени основните източници на изследване, вариращи от „трансформирания личен опит" (с. 5) до теоретичната и методологическа рамка, опиращи се на исторически, етнографски и антропологически съчинения и, което е много ценно, лични теренни проучвания. По този начин се очертава иновативността на темата, проблемното поле и целите на дисертацията, състоянието на източниците и анализите, посветени на арабския танц в Близкия Изток и Северна Африка, които са подробно представени в Глава първа.

В първата глава на труда «Танцът в обществата на Близкия изток и Северна Африка» (11 – 71) е разгърната широка панорама на арабския танц в контекста на неговата история и география, анализирани са и изследванията, свързани с него. Очертани са терминологичното поле, подходите, изследователските ракурси и различните класификации на арабския танц, както и особеностите му, започвайки от Древен Египет и Месопотамия, през данните на мюсюлманската религиозна и светска култура, до творчеството на интелектуалци, творци и пътешественици, откриващи и «моделиращи» образа на Изтока за «западните общества». Разгледано е развитието на арабския танц през модерната и пост-модерната епоха, представено през оптиката на интензивното развитие на контактите между Запада и Изтока, от една страна, и прехода от традиционна към професионална култура, в която танцът изминава пътя си от сферата на фолклора, изпълнена с дълбока символика и многообразие от важни социални функции, към сцената и «културното наследство»,

от друга. М. Давидова-Попчовска анализира процесите, в които профилът на танца придобива комерсиални, но и важни за идентичността на споделящата го общност, характеристики. Наред с детайлния и критичен преглед на базовите за труда източници, инструменти и постановки, един от важните анализи в тази част на изследването е развенчаването на «нашата» «измислена» представа за арабския танц ("invented traditions" по терминологията на Е. Хобсбом), изграждена от западни интерпретатори на арабския танц, която се оказва далечна от реалния му облик, но оказва силно влияние върху съвременното състояние на арабския танц (с. 16 и сл.; вж. и Параграф 1.2.4.). Тази трансмисия на различни концепции, свързани с танца, между Изтока и Запада променя облика на съвременното танцово изкуство в глобален мащаб.

Глава втора «Аспекти на женските танцови практики в Египет и Мароко» (72 – 121) е посветена на танца в две конкретни и различни общества, като са разгледани два типични за тях танцови стила/ритуала: *балади* в Египет и *шайхат* в Мароко. Ако Глава първа представя една по-скоро ерудирана и аналитична компилация от данни (сред които се откроява познаването на конкретни танцови школи и изпълнители), необходими за въвеждането на читателя в проблематиката, то тук авторката разгръща изследователската си индивидуалност, избирайки удачно две контрастни общества и концепции за танца в контекста на обредите от жизнения цикъл (т. нар. «обреди на преход» по Ван Женеп), които «нормирано» разкриват «тайните» на женската култура (1.3. Женският танц в семейните тържества – балади и шайхат; 2.1.3. Социалната роля на изпълнителката; 2.3. Танцът като елемент на култови ритуали, изпълнявани от жени[1]). В тази глава се въвежда и анализирането на видео-материали – един иновативен извор, без съмнение необходим за изследването на синкретична културна реалия, каквато е танцът.

Глава втора е подчертано антропологическа, концентрирана около сравнението между културните специфики на едно динамично и силно повлияно от Запада общество като египетското, и мултикултурния (мултиентичен) и

[1] Тук има разминаване между номерацията в съдържанието на автореферата – Параграф 1.4. Мъжки фолклорни танцови стилове, изпълнявани и от жени – саиди и амазих, в дисертацията е представен като Раздел 2.2 със същото заглавие; Параграф 1.6. (липсва Параграф 1.5.) в дисертацията е представен като Раздел 2.3. Танцът като елемент на култови ритуали, изпълнявани от жени. Без съмнение става дума за техническа грешка, допусната в Автореферата при окончателното приключване на текста.

консервативнен социум, какъвто е мароканският. Интересно е, че анализирайки танцовите и изпълнителските традиции в двете страни през призмата на западното разбиране за «свобода, равноправие, уважение и пр.» към жената в ислямския свят, авторката разкрива дълбокия респект на исляма (и предислямската култура) към тайните на женския свят. Това са тайните на живота, чийто носител в арабското общество е жената – съпруга и майка. Единственият прозорец за «публично надникване» в тези мистерии е професионалният женски танц. Неговата изпълнителка, както отбелязва М. Давидова–Попчовска «не само забавлява публиката, но и я просвещава» (с. 78). Струва ми се, че тук анализът на мюсюлманското отношение към жената би могъл да бъде още по-нюансиран, отразяващ както западното разбиране на изследваните общества, така и тяхната визия за себе си. Естествено, подобен анализ предполага специално изследване и наблюдения.

Анализът на *балади* в Египет и *шайхат* в Мароко разкрива особеностите на медиацията между «тайните на жените» и основните обреди на жизнения цикъл посредством професионалния женски танц, индивидуален в Египет и ансамблов в Мароко, на примера на конкретни изпълнителки и ансамбли. Двата стила отразяват особеностите на пост-индустриалната и многолика култура на Египет и пред-индустриалната (при част от племенните общности) традиция на Мароко. Контрастът между двете култури е очертан и в удачния избор на двата други танцови стила, разгледани в дисертацията – египетския *саиди* и мароканския *амазих*. Те показват тенденциите на преход на мъжкия танц в женски и смесен, отразяващи промените в двете общества в последното столетие. Тук е представена ролята на индивидуални творци, повлияли развитието на *саиди*: знаменития изпълнител и хореограф Махмуд Реда и танцьорката Нурхан Шариф, работещи в различни насоки. Ако първият превръща танца във високо сценично изкуство, то Нурхан Шариф търси автентичните му корени. Съвсем различна е концепцията за *амазих* (названието на танца съвпада с общия ендоним на берберите[2]), който, както показва името му, е един от основните идентификационни маркери на създалата го общност. Противопоставянето индивид – общност в двата примера очертава два различни социума и две различни

[2] Амазих (свободен мъж). Бербер е екзоним, идващ от гръцкото „варварин”.

национални парадигми, в които индивидуалното и традиционното, изкуството и «културното наследство» заемат различни позиции.

Танцът като елемент на културни ритуали, изпълнявани от жени (109 – 121) е една от най-интригуващите части в изследването. Част от лечебна церемония или молитва за благоденствие в най-широкия смисъл на думата, танцът отново очертава ролята на жената не само като медиатор между «женската култура» и социума като цяло, но и между «висшите сили» и човека/общността. Религиозният транс като една от най-висшите форми на общуване със свръхестественото обединява арабския *зар* (Централна и Северна Африка) и туарегския *гедра* (Мароко).

Глава втора би могла да бъде допълнена с повече етнографски детайли, които биха изпълнили с повече «плът» изследваните общества. Например, би могло да има още повече информация за: племенната организация на туарегите; културата им, свързана с матрилинейната родова организация и матрилокално заселване; образованието, в което задължителното обучение на писане и четене е за момичетата, за разлика от момчета; съществуването на женска писменост *тифинаг* на езика *мнишек* (по-късно латинизиран), докато мъжете са използвали арабицата и пр. От друга страна, авторката е намерила баланса, в който именно танцът и неговата изпълнителка са център на текста.

Глава трета «Идеи и символи, свързани с изпълнението на арабския танц» (122 – 159) е посветена на музикалните инструменти (духови, струнни и ударни) и ритми, свързани с определени движения на изпълнителката; въприемането на танца от зрителите (*тараб*); облеклото на изпълнителката (сценичния костюм), което се развива заедно с танца, както и къната, присъстваща в семейни церемонии (сватба) и мистерии (*зар*). И тази глава се базира на исторически и лингвистични свидетелства, аналитична литература и авторски наблюдения, дълбоко познаване на танца като синкретично изкуство, неразделно свързано с музиката, ритъма, и символните доминанти на културата.

Милена Давидова-Попчовска обобщава анализите си в Заключението на труда. Тя очертава развитието на танца в разгледаните общества в контекста на отношенията «Изток – Запад», ролята му в семейната обредност и културните практики, мястото на жената изпълнителка за общността, паралелното развитие на

танца и обществото. Един от най-важните изводи на дисертацията е, че «Арабският танц продължава да се развива на стилове и подстилове. Той отдавна се е превърнал в световно танцово изкуство, което се обогатява от местни и чужди изпълнителки, музикални произведения и форуми» (с. 163), т.е., една динамично развиващ се културен феномен.

Дисертацията на Милена Давидова-Попчовска е един интересен, цялостен и приносен научен труд. В него за първи път се сравняват женските танцови традиции на Египет и Мароко, представени в широк исторически, социален и културен контекст. Трудът въвежда в научно обращение нов емпиричен материал и използва адекватна изследователска методология. Задълбоченото познаване на танцовата култура на изследваните региони, на конкретните стилове, изпълнения и изпълнители, хореографската и хореоложка подготовка на авторката превръщат изследването в интригуващ, интелигентно написан текст, важен за българската наука. Поради актуалността на темата и региона на изследване, текстът е интересен не само за специализираната колегия, но и за широката публика у нас и в чужбина. Според мен той би следвало да бъде публикуван.

Авторефератът (34 с.) отразява съдържанието на изследването, като особено внимание заслужава синтезираното и аналитично резюмирано представяне на обекта, целите и задачите, тезата, степента на разработеност на проблема, методологията и подходите, използвани в изследването (Постановка на изследването, 3 – 8). Авторката има две публикации по темата на дисертацията, публикувани в авторитетни български научни издания.

Дисертационният труд «Женският танц в арабската традиционна култура: сравнително изследване върху примери от Египет и Мароко» очертава един сериозен млад арабист-антрополог, работещ в интересна и перспективна проблематика. Всичко казано дотук ми позволява убедено да препоръчам на уважаемото жури да присъди на Милена Валериева Давидова–Попчовска образователната и научна степен „доктор”.

29.9.2013 г. Доц. д-р Екатерина Анастасова